

УДК 314.303.(477)

О.В. ПОЗНЯК,

канд. екон. наук., стар. наук. співроб., зав. від.
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: olex_poznyak@ukr.net

П.Є. ШЕВЧУК,

канд. екон. наук., стар. наук. співроб., пров. наук. співроб.
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: pavlo-shevchuk@ukr.net

ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ ДО 2060 РОКУ

З урахуванням новітніх змін у режимі відтворення населення України уточнено прогностичні гіпотези щодо народжуваності та смертності. Розроблено методичні підходи до прогнозування міграційних процесів та гіпотези їх майбутнього розвитку. Проаналізовано майбутню динаміку міграційних показників. Обчислено основні параметри майбутньої вікової структури населення України.

***Ключові слова:** демографічний прогноз, народжуваність, смертність, тривалість життя, міграція населення, демо економічне навантаження.*

Постановка проблеми. Скорочення чисельності населення України та демографічне старіння на тлі зростання чисельності населення всього світу породжують інтерес українського суспільства до сучасних проблем демографічного розвитку та його перспектив. Оскільки попередня робота [1] з цієї тематики опублікована ще в 2006 р., після якого відбулися доволі значні зміни в країні, це вимагає скорегувати представлені тоді гіпотези. Тому публікація обґрунтування гіпотез демографічного прогнозу [2] із аналізом окремих результатів є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська демографічна наука має давні традиції прогнозування, детальний огляд яких можна знайти в уже згаданій монографії [1, с. 31–42]. Наведемо лише ті, прогностичний період яких сягає теперішнього часу.

Прогноз тривалості життя за регіонами України, який розробила Е.М. Лібанова (Е.М. Libanova) [3, с. 75–77], зосереджений на ймовірних змінах у режимі смертності населення регіонів України. Референтні території було обрано на основі подібності динаміки повікових і структурних (за причинами смерті) показників смертності. Якби темпи зниження смертності населення регіонів України відповідали темпам, що спостерігалися в референтних країнах у 1960-х та 1970-х роках, то в 2010–2015 рр.

© ПОЗНЯК О.В., ШЕВЧУК П.Є., 2014

середня очікувана тривалість життя при народженні в різних регіонах України складала б 71–73 роки для чоловіків та 79–80 років – для жінок. Натомість наразі максимальні значення цього показника для чоловіків ледве сягають 70 років, а жінок – незначно перевищують 78 років.

Прогноз С.І. Пирожкова (S.I. Pirozhkov) [4, с. 139–141] представлений трьома сценаріями. Успіхи спроб державного регулювання рівня народжуваності в середині 1980-х років, що призвели до зростання народжуваності в умовних поколіннях, а також обмеження споживання алкогольних напоїв наприкінці того ж десятиліття, що стало однією з причин різкого зниження смертності, сформували надзвичайно оптимістичні очікування при розробці прогнозних гіпотез. В результаті цього загальна чисельність населення України на перспективу була переоцінена.

Наприкінці ХХ ст. колектив авторів під керівництвом В. С. Стешенко (V.S. Steshenko) [5] розробив середньостроковий демографічний прогноз за типом поселення. На жаль, базовим роком (за який були в наявності фактичні дані) в цьому прогнозі є 1999 р., дуже віддалений від попереднього перепису. Тому неточність чисельності населення містилася вже у вихідних даних і на початок 1999 р. складала 0,6% внаслідок уточнення даних за міжпереписний період. Така розбіжність не могла не позначитися на результатах прогнозу, проте загальна чисельність, згідно з середнім варіантом, ще й досі є доволі близькою до тої, що фактично спостерігається. Якщо розглянути прогнозні гіпотези, не залежні від чисельності та структури населення, слід зазначити, що «песимістичний» варіант прогнозу показника сумарної народжуваності дуже близький до фактичних даних для сільського населення. Фактичні показники міського населення цілком укладаються в «виделку», передбачену варіантами прогнозу. Різке зростання середньої тривалості життя, що відбулося після 2008 р., передбачити не вдалося [5, с. 27].

За довгостроковим демографічним прогнозом, який розрахував інший колектив авторів [6] у 1999 р., передбачалося чотири сценарії народжуваності, два – смертності та три сценарії міграції населення. Він виявився надто оптимістичним стосовно народжуваності. Зокрема, показник сумарної народжуваності навіть за найнижчим сценарієм є на 5% вищим за наявні тепер фактичні дані. Прогноз середньої очікуваної тривалості життя, принаймні для наведеного у статті 2010 р., взагалі виявився точним, а саме: оптимістичний сценарій для жінок. Для чоловіків фактичне значення цього ж року потрапило у «виделку» між двома сценаріями.

Вже після обробки результатів Першого Всеукраїнського перепису 2001 р. А.І. Стефановський (A.I. Stefanovsky) і О.П. Рудницький (O.P. Rudnysky) [7] розробляли прогноз за трьома сценаріями. На жаль, результати прогнозу представлено лише за одним із сценаріїв, і вся увага приділяється кінцю прогнозного періоду – 2050 р. Тому верифікувати прогнозні гіпотези на сучасних доступних даних не є можливим.

У 2006 р. було опубліковано багатоваріантний демографічний прогноз [1] із шести сценаріїв за кожним із компонентів, які комбінувалися в 20 варіантів прогнозу чисельності та статеві-вікової структури населення. Нині уже можна відмітити, що рівень народжуваності і тривалості життя було недооцінено. Тому загальна чисельність населення, згідно з найвищим варіантом цього прогнозу, станом на початок 2013 р. виявилася на 0,8% менше, ніж за даними поточної статистики.

Слід зазначити, що недооцінка потенціалу зростання народжуваності та зниження смертності властива для всіх прогнозів, які розробляли в першому десятилітті ХХІ

ст. і зумовлена наднизьким його рівнем, що тоді спостерігався. Так, у 2007 р. в Бюро перепису населення США було розроблено демографічний прогноз по країнах світу, в т.ч. й Україні [8]. Станом на середину 2012 р. чисельність населення теж виявилася менше поточної оцінки на 1,2%.

Недооцінили уповільнення темпів скорочення людності населення України і фахівці ООН. Завдяки тому, що вони регулярно (кожні два роки) переглядають свої оцінки, підчас кількох останніх переглядів вони уточнювалися щоразу в бік збільшення [9].

Постановка мети і завдань:

- Розробити багатоваріантний демографічний прогноз для України до 2060 р.
- Обґрунтувати числові параметри прогнозних гіпотез із огляду на особливості демографічного розвитку України, загальні тенденції та зрушення останніх років.
- Розглянути можливі сценарії динаміки основних демографічних процесів у середньо- та довгостроковій перспективі.

Новизна. Порівняно з прогнозом перегляду 2006 р., змінено методику пересування вікових груп, а саме – замість коефіцієнта пересування [1, с. 13–14] вживається метод розподілу очікуваних чисел померлих за роком народження (когортаю). Відповідно такий підхід дає змогу коректно враховувати смертність мігрантів згідно з напрямом міграцій, а саме – «вибулі» не підпадають під ризик смерті на території, з якої вибувають. При розробці гіпотез прогнозу міграцій враховано результати оцінок інтенсивності переходу тимчасової трудової міграції українських громадян у постійну форму. Оцінка статевовікової структури прибулих з-за меж колишнього СРСР спирається не лише на дані Держстату України, й на інформацію з інших джерел. Також при розробці прогнозних гіпотез ураховано дані обстежень 2008 та 2009 рр. про дітородні орієнтації населення, які, вочевидь, не були доступні в 2006 р. [10 та 11], а також поточні статистичні дані про народжуваність і смертність у 2006–2012 рр. Обчислено демоекономічне навантаження згідно зі зміною віку виходу на пенсію для жінок, що було запроваджено в Україні з жовтня 2011 р. Горизонт прогнозування подовжено до 2060 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народжуваність. В останні три десятиліття відбулися значні зміни в соціально-економічному житті населення України, які не могли не позначитися на їх репродуктивній поведінці.

З огляду на темпи приросту середнього віку матері у країнах Європи, можна впевнено сказати, що процес старіння материнства в Україні не завершився і ще триватиме не менше 10 років. Відкладання народження дитини на старший вік у частині випадків може призвести до остаточної відмови від народження дитини взагалі (або дитини більш високих черговостей), що зумовить певні втрати вичерпаної плідності в реальних поколіннях. Якщо зважити на те, що зростання інтенсивності дітонародження відбувається у вікових групах 30–39 років, враховуючи відносну численність поколінь 1980-х років народження, структурний фактор найближчі кілька років буде сприятливим. Після чого вплив структурних змін у віковій структурі репродуктивного контингенту жінок різко погіршуватиметься.

Результати вибіркового соціально-демографічного обстеження населення «Сім'я і діти», які проводилися в квітні 2008 та 2009 рр. [10, с. 121] та [11, с. 131], свідчать, що українські жінки продовжують бути орієнтованими на дводітну сім'ю (середня бажана кількість дітей 2,0–2,1), хоча планують народити дещо меншу кількість 1,75–1,80 дитини в середньому.

З огляду на заявлену величину запланованої кількості дітей, враховуючи те, що, з одного боку, такі плани реалізуються не повністю, а з другого — що можуть з'явитися нові чинники для реалізації бажаної кількості дітей, доцільно очікувати вичерпану плідність у жінок поколінь після 1980 р. народження на рівні 1,7–1,8 дитини в середньому. Покоління 1965–1979 рр., найбільш вірогідно, вже не досягнуть показника 1,7 дитини в середньому. Така гіпотеза покладена в основу *середнього варіанта* прогнозу.

Значне покращення можливостей зайнятості та рівня доходів для молоді, посилення інтенсивності заходів з метою зміни соціальних ролей у вихованні дітей для обох батьків, розвиток соціальних служб, сприятлива політика в галузі створення сім'ї та виховання дітей сприятимуть досягненню середньої кількості дітей на рівні бажаної — близько 2,0–2,1 дитини на жінку. Цей рівень є гарним орієнтиром для *високого варіанта* прогнозу. Зрозуміло, що таку ширину маневру наразі мають народжені не раніше середини 1980-х, а, швидше, вже покоління, народжені в 1990-х. Після завершення тенденції зростання середнього віку матері при народженні, яка має завершитися хоча би через фізіологічні причини, показники народжуваності умовних поколінь наблизяться до аналогів у реальних поколіннях (табл. 1).

Низький варіант прогнозу народжуваності передбачає, що можливе зниження вичерпаної плідності, серед реальних поколінь, які на сучасному етапі виходять або невдовзі мають вийти з репродуктивного віку, спричинить відповідне зниження вичерпаної плідності до 1,4–1,5 дитини на жінку. Факторами такого зниження виступають: висока вартість виховання дитини для домогосподарства; порівняно високий рівень безробіття серед молоді, що є одним із факторів відкладання дітонародження, про що вже згадувалося; надто повільне покращення ситуації на ринку нерухомості та звужені можливості іпотечного кредитування на тлі низьких доходів громадян; соціокультурні особливості надмірного навантаження на жінку при вихованні дітей і виконанні домашніх обов'язків. Все це, відповідно, сприятиме зміні суспільних стандартів бажаної кількості дітей у сім'ї у бік зниження. Якщо не будуть відповідним чином сформовані репродуктивні настанови, то потреба в дітях може бути реалізована в абсолютному переважанні моделі одnodітної сім'ї. Діти, виховані в суспільстві одnodітних сімей, матимуть відповідні уявлення про бажану кількість дітей — уже у своїх сім'ях. Це, у свою чергу, стимулюватиме фіксацію народжуваності в Україні на низькому рівні на тривалий час. У термінах умовних поколінь показник сумарної народжуваності, згідно з цим варіантом, досягне рівня 1,3–1,4 дитини на жінку в середньому (табл. 1).

Таблиця 1. Прогноз показника сумарної народжуваності в Україні за варіантами, дітей у середньому на 1 жінку умовного покоління

Варіант	2013	2015	2020	2025	2030	2040	2050	2060
Середній	1,50	1,55	1,60	1,62	1,64	1,66	1,68	1,69
Високий	1,57	1,69	1,81	1,89	1,94	1,99	2,00	2,01
Низький	1,45	1,40	1,37	1,35	1,34	1,33	1,36	1,40
На рівні 2012	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53

Джерело: [2]

Смертність і тривалість життя. Метод визначення референтних територій, який використала Е.М. Лібанова [3], для прогнозування тривалості життя, показав свою ефективність. Видається доцільним скористатися досвідом Польщі, де протягом останніх 20 років зростання тривалості життя при народженні відбувалося в середньому на 0,30 та 0,26 року на рік для чоловіків і жінок відповідно [12, с. 15]. Така динаміка пов'язується з посиленням популяризації здорового способу життя, розвитку нових методів лікування та технологій діагностики, а також з організаційними змінами в ефективності розподілу фінансових ресурсів.

Тому пропаганда здорового способу життя, політика інформування населення про фактори ризику для здоров'я, виконання діючих і запровадження нових як державних (національних), так і регіональних програм, спрямованих на подолання смертності або зменшення захворюваності та інвалідизації населення від певних хвороб чи їх класів має бути тим тлом, завдяки якому зростання тривалості життя, яке спостерігається в Україні з 2008 р., може продовжитися. Також слід згадати програми боротьби з онкологічними захворюваннями, протидії захворюванню на туберкульоз, цукровий діабет, імунпрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, підтримки репродуктивного здоров'я тощо.

Чільну роль має посісти профілактична медицина та виявлення захворювання на ранніх етапах. Засоби масової інформації повинні поширювати привабливий образ здорового способу життя та інформувати населення про фактори ризику для здоров'я. Має стати нормою збільшення рухової активності, збалансована дієта, обмежене вживання алкоголю та нікотину тощо.

Розрахунки показують, що за сучасного рівня смертності в Україні найбільші резерви підвищення тривалості життя зосереджені у віці 40–54 та 50–59 років для чоловіків і жінок відповідно. Хоча в цих вікових групах накопичено найбільший потенціал зростання, зниження смертності в них буде повільним і триватиме впродовж усього прогнозного періоду. Натомість у віці 30–44 роки зниження смертності може бути швидким через специфічну структуру хвороб і причин смерті в цьому віці в Україні. Саме в молодших і середніх працездатних вікових групах може бути досягнуто найбільший ефект зниження смертності в уже найближчій перспективі.

Варіанти прогнозу смертності відрізняються темпами досягнення тих чи інших показників. Так, згідно з *середнім варіантом* прогнозу, середня очікувана тривалість життя при народженні наприкінці прогнозного періоду становитиме 74,0 та 80,7 року (табл. 2), що означає середньорічний приріст 0,17 та 0,10 року на рік в середньому. Загалом, оптимістичне бачення майбутньої динаміки тривалості життя в Україні ґрунтується на тому, що майже в усіх країнах світу, навіть тих, які досягли значно вищих показників тривалості життя, продовжується її зростання. Стандарти якості життя поширюються з більш розвинутих країн на менш розвинуті, що і призводить до зростання тривалості життя у світі в цілому.

Високий варіант прогнозу передбачає більш істотні та швидкі зрушення у зниженні смертності, що призведе до зростання середньої очікуваної тривалості життя при народженні на 0,29 та 0,18 року на рік, яка досягне 80,2 та 84,7 року в 2060 р. (табл. 2). При цьому в найближче десятиліття темпи приросту тривалості життя при народженні можуть бути досить значними і досягати в середньому понад 0,5 та 0,3 року на рік для чоловіків і жінок відповідно, що підтверджує динаміка цього показника в останні роки.

Таблиця 2. Прогноз середньої очікуваної тривалості життя при народженні в Україні за варіантами, років

Варіант, стать	2013	2015	2020	2025	2030	2040	2050	2060
Середній								
чоловіки	66,6	67,4	68,6	69,7	70,5	71,8	72,9	74,0
жінки	76,3	76,6	77,2	77,7	78,2	79,1	79,9	80,7
Високий								
чоловіки	66,8	68,5	70,9	72,9	74,4	77,0	78,7	80,2
жінки	76,4	77,4	78,9	80,1	81,1	82,7	83,8	84,7
Низький								
чоловіки	66,5	65,8	65,5	65,6	65,9	66,4	67,1	67,6
жінки	76,2	75,6	75,1	75,1	75,2	75,5	76,0	76,5
На рівні 2012								
чоловіки	66,1	66,1	66,1	66,1	66,1	66,1	66,1	66,1
жінки	76,0	76,0	76,0	76,0	76,0	76,0	76,0	76,0

Джерело: [2].

Низький варіант прогнозу передбачає відсутність докорінних змін у ставленні громадян до власного здоров'я та системі охорони здоров'я. Така гіпотеза теж може реалізуватися у вигляді стагнації або коливання показників смертності на приблизно одному рівні (табл. 2), як це відбувалося в 1970–80-ті роки.

Міграція. Прогнозування майбутніх параметрів міграційних процесів ускладнене неповнотою обліку мігрантів. Державна статистика охоплює лише міграції, пов'язані зі зміною офіційного місця проживання. До того ж, статистика зареєстрованих міграцій показує рік реєстрації, а не рік фактичного прибуття. Так, у 2012 р. обсяги зареєстрованого прибуття різко збільшилися порівняно з попередніми роками, що призвело до майже чотирикратного зростання сальдо міграції. Однак це сталося не внаслідок реального збільшення кількості прибулих, а в результаті полегшення можливостей реєстрації іноземців, які прибули в Україну в попередні роки, після прийняття Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Проте, оскільки розрахунки чисельності та складу населення, які щорічно здійснює Державна служба статистики, спираються на дані статистики реєстрації / зняття з реєстрації за місцем проживання, при прогнозуванні тенденцій міграційних процесів оцінюються майбутні обсяги саме зареєстрованої міграції.

Середній варіант прогнозу передбачає припинення зменшення інтенсивності контактів з країнами колишнього СРСР, збереження додатного міграційного балансу в обміні населенням з цими країнами, деяке збільшення обсягів прибуття з країн Європи та Америки внаслідок зростання кількості представництв зарубіжних компаній, спільних підприємств з економічно розвиненими країнами, а також збільшення потоку імміграції до України вихідців з країн, що розвиваються. Міграційні контакти з Російською Федерацією та іншими європейськими країнами колишнього СРСР дещо поживляються, однак ніколи не досягнуть величин, фіксованих у кінці минулого століття. Помітно збільшиться міграційний приріст в обміні населенням

між Україною та країнами Закавказзя і Центральної Азії. Потік іммігрантів з афро-азіатського регіону поступово досягне рівня 50–57 тис. осіб на рік, після чого їх кількість повільно знижуватиметься до близько 45 тис. осіб на рік. Зворотний потік буде у 5–7 разів меншим. Сальдо міграцій населення України поступово зростатиме, досягнувши максимуму у майже +75 тис. осіб на рік в кінці 2020-х рр., на кінець прогнозного періоду міграційний приріст становитиме дещо більше +50 тис. осіб щорічно (табл. 3). Його величина у другій половині прогнозного періоду майже на 70% забезпечуватиметься за рахунок афро-азіатських країн.

За реалізації *високого варіанта* прогнозу збільшення притоку населення з країн колишнього СРСР буде швидшим, ніж за вищеописаним варіантом. Чисельність іммігрантів з афро-азіатських країн постійно зростатиме (до понад 90 тис. осіб на рік в кінці прогнозного періоду), а рівень їх закріплення в Україні буде значно вищим, ніж за реалізації середнього варіанта прогнозу. Сальдо міграцій зростатиме протягом усього прогнозного періоду, досягнувши 130–135 тис. осіб щорічно.

За *низького варіанта* в першій половині прогнозного періоду слід очікувати сплеску вибуття до країн Європи та Америки за рахунок збільшення інтенсивності виїзду висококваліфікованих спеціалістів та посилення тенденцій переходу тимчасової трудової міграції у незворотну форму. В другій половині прогнозного періоду матимуть місце значні міграційні втрати в обміні населення з Росією – значна частина українських громадян, що мають російське коріння, або тривалий час працювали в Росії, прагнуть переселитися до цієї країни. Імміграція з афро-азіатських країн однаково матиме місце, але рівень закріплення іммігрантів в Україні буде порівняно невисоким – до чверті прибулих повертатимуться до країн походження або переїздитимуть до Західних країн. Сальдо міграцій буде від’ємним протягом другої половини другого десятиліття XXI ст., у 2025–2045 рр. спостерігатиметься додатний міграційний баланс у зв’язку зі спаданням сплеску еміграції на Захід і формуванням потоку прибуття зі Сходу. В останні 15 років прогнозного періоду міграційний баланс поступово наблизатиметься до нульового.

Основні результати. Обчислення, згідно з представленими гіпотезами, показують, що найбільш вірогідним є подальший убуток людності в Україні – до 37,1 млн осіб на початок 2060 р. (табл. 4). Незначне зростання – до 46,7 млн може реалізуватися у випадку збігу найкращих гіпотез по всіх основних компонентах: народжуваності, смертності та міграції. Нижня межа вбачається на рівні 28,3 мільйона осіб. А якби усі параметри природного та міграційного руху зберігалися впродовж прогнозного періоду на рівні 2012 р., то чисельність мешканців України на початок 2060 р. досягла б 32,4 мільйона (табл. 4).

Таблиця 3. Прогноз сальдо міграцій населення України за варіантами, тис. осіб за відповідний період

Варіант	2013–20	2021–30	2031–40	2041–50	2051–60	Разом
Середній	300,1	662,1	647,0	593,3	541,2	2743,7
Високий	468,7	980,5	1176,0	1265,5	1311,0	5201,8
Низький	-21,1	124,8	193,3	124,0	49,8	470,8
На рівні 2012	494,8	618,4	618,4	618,4	618,4	2968,5

Джерело: [2]

Таблиця 4. Прогноз чисельності населення України за варіантами, тис. осіб на початок відповідного року

Варіант	2015	2020	2025	2030	2040	2050	2060
Середній	45176,6	44641,7	44002,7	43152,3	41209,4	39357,1	37120,3
Високий	45293,1	45417,9	45629,4	45710,3	45859,9	46432,5	46697,2
Низький	45058,9	43582,5	41829,2	39936,9	36006,2	32240,5	28298,1
На рівні 2012	45163,2	44349,8	43141,6	41722,8	38804,7	35693,0	32430,6
Високий-Низький-Високий*	45211,5	44660,6	44029,7	43249,2	41711,3	41090,2	40608,9
Низький-Високий-Низький*	45140,4	44335,2	43410,1	42354,7	40024,2	37289,8	33820,3
Середній без міграцій	45087,1	44379,8	43442,3	42231,6	39629,3	37207,7	34505,5

* Перше слово позначає варіант народжуваності, друге – варіант тривалості життя, третє – варіант сальдо міграцій

Джерело: [2].

Нескладно зрозуміти, що комбінація, наприклад, «високого» варіанта прогнозу народжуваності та «високого» варіанта прогнозу тривалості життя, порівняно з комбінацією «низького» варіанта прогнозу народжуваності та «низького» варіанта прогнозу тривалості життя, дає незначну відмінність у співвідношеннях між віковими групами. Зокрема, це можна бачити при порівнянні демооекономічного навантаження – співвідношення кількості осіб пенсійного віку до числа осіб у працездатному віці (табл. 5). Натомість не обов'язково «високий» варіант за однією з компонент буде відповідати «високому» варіанту за іншими компонентами. Тому для аналізу можливих варіацій за віком конче необхідно враховувати «змішані» варіанти: висока народжуваність – низька тривалість життя – висока міграція та низька народжуваність – висока тривалість життя – низька міграція (табл. 5).

Аналіз показує, що без запровадження збільшення пенсійного віку для жінок (з 2011 р.) зростання демооекономічного навантаження, яке розпочалося в 2007 р., тривало б до середини цього століття. Натомість введення цього закону в дію дає можливість дещо зменшити навантаження, і на перехідний період – до початку 2020-х – уповільнити практично невідворотне його зростання. Проте навіть за таких умов посилення навантаження на населення в працездатному віці лише відкладено. Слід також пам'ятати, що зі зростанням горизонту прогнозу збільшується його невизначеність, оскільки вплив початкової вікової структури зменшується, а зростає вплив репродуктивної поведінки ще не народжених поколінь і накопичується внесок іммігрантів та їхніх нащадків. Не можна також не згадати про можливі прориви у медицині – як лікувальній, так і профілактичній, що можуть призвести до кардинальних зрушень у режимі дожиття населення. Непевність у перспективі вносять і можливі кліматичні й екологічні зміни, які теж здатні вплинути на відтворення та напрямки міграцій населення.

Таблиця 5. Прогноз демоеконічного навантаження в Україні за варіантами, на 1000 осіб у працездатному віці, на початок відповідного року

Варіант	2015	2020	2025	2030	2040	2050	2060
Середній	404	407	439	451	502	630	619
Високий	405	414	454	475	533	655	633
Низький	403	398	421	424	466	600	600
На рівні 2012	403	398	420	421	451	544	515
Високий-Низький-Високий*	403	395	414	413	422	491	446
Низький-Високий-Низький*	405	416	461	488	588	801	855
Середній без міграцій	405	410	445	459	518	659	640

* Див. примітку до табл. 4.
Джерело: обчислено за [2].

Таблиця 6. Прогноз вікової структури населення України за укрупненими віковими групами за варіантами, %, на початок відповідного року

Варіант	Вікова група	2015	2020	2025	2030	2040	2050	2060
Середній	молодше 16	16,0	17,4	17,5	16,4	14,6	15,7	15,8
	у працездатному	59,8	58,7	57,4	57,6	56,9	51,7	52,0
	старше працездатного	24,2	23,9	25,2	26,0	28,5	32,6	32,2
Високий	молодше 16	16,1	17,9	18,4	17,8	16,0	17,3	17,7
	у працездатному	59,7	58,1	56,1	55,7	54,8	50,0	50,4
	старше працездатного	24,2	24,0	25,5	26,5	29,2	32,7	31,9
Низький	молодше 16	15,9	16,9	16,5	14,9	13,1	13,9	13,6
	у працездатному	59,9	59,4	58,7	59,7	59,3	53,8	54,0
	старше працездатного	24,2	23,6	24,7	25,4	27,6	32,3	32,4
Високий-Низький-Високий*	молодше 16	16,1	18,1	19,0	18,8	17,4	19,3	20,1
	у працездатному	59,8	58,7	57,2	57,5	58,1	54,2	55,3
	старше працездатного	24,1	23,2	23,7	23,8	24,5	26,6	24,7
Низький-Високий-Низький*	молодше 16	15,9	16,7	16,0	14,1	11,9	12,2	11,5
	у працездатному	59,9	58,8	57,5	57,7	55,5	48,7	47,7
	старше працездатного	24,3	24,5	26,5	28,2	32,6	39,1	40,8

* Див. примітку до табл. 4.
Джерело: обчислено за [2].

Незважаючи на уповільнення зростання і навіть певне послаблення демоекономічного навантаження в перехідний період (до 2021 р.), в середньо- і довгостроковій перспективі на Україну очікує зниження частки населення в працездатному віці. При цьому, за деякими варіантами прогнозу, ця частка може становити від 47,7 до 55,3% на початок 2060 р. (табл. 6).

Питома вага осіб у віці старше працездатного може становити від 24,7 до 40,8%. Найбільш вірогідно, що цей показник на середину ХХІ ст. становитиме понад 30% (табл. 6). Очікуване зростання демоекономічного навантаження та відповідне звуження частки працездатного населення посилює необхідність підвищення продуктивності праці. Саме ця проблема є однією з ключових в умовах демографічного старіння.

Висновки та перспективи. Чисельність населення України в найближчі півстоліття, найімовірніше, скоротиться. Незначне зростання людності в Україні уявляється можливим лише за збігу найсприятливіших («високих») варіантів за всіма основними компонентами руху населення. Певно можна сказати лише, що частка осіб у віці 60 років і старше зросте. Зростання частки осіб похилого віку посилює відповідні вимоги до реформування сфери охорони здоров'я. Питання в тому, який вік буде вважатися «похилим» через півстоліття. Може статися так, що тодішні 60-річні фізіологічно почуватимуться як сучасні 50-ти або й навіть як 40-річні.

На жаль, через уже фактично пропущений Україною раунд переписів населення 2005–2014 рр. та, відповідно, надто тривалий період після останнього перепису населення, найбільш наболілим питанням на перспективу є ступінь відповідності поточної оцінки чисельності та статеві-вікової структури населення країни реальній ситуації, оскільки може виявитися, що ми відштовхуємося від некоректної бази.

Наразі колектив ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України планує щорічний перегляд і оприлюднення демографічного прогнозу на сайті Інституту. Після обробки результатів найближчого і кожного наступного перепису населення планується розрахунок прогнозу по регіонах України, а також перегляду регіональних прогнозів через 7 років після кожного перепису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
2. Сайт ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/popforecast2013.rar>
3. *Лібанова Э.М.* Продолжительность жизни населения. – К.: Наукова думка, 1991. – 200 с.
4. *Пирожков С.И.* Трудовой потенциал в демографическом измерении. – К.: Наукова думка, 1992. – 178 с.
5. Демографічні перспективи України до 2026 року / Відп. ред. д.е.н. В. Стешенко. – К., 1999. – 56 с.
6. *Лібанова Е.М., Макарова О.В., Позняк О.В., Шевчук П.Є., Шишкін В.С.* Демографічні перспективи України: 2000–2075 роки // Зайнятість та ринок праці. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – № 11. – С. 126–141.

7. Стефановський А.І., Рудницький О.П. Прогноз чисельності та статеві-вікового складу населення України до 2050 року / Демографічні дослідження. – Вип. 25. – К.: 2003. – С. 105–115.
8. Сайт Бюро переписів США U.S. Census Bureau [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.census.gov/population/international/data/idb/informationGateway.php>
9. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). World Population Prospects: The 2012 Revision, DVD Edition.
10. Шлюб, сім'я та дитородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
11. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: ТОВ «Основа-Принт» 2009. – 248 с.
12. Trwanie Zycia w 2012 r. – Warszawa: GUS, 2013. – 80 s.

REFERENCES

1. Libanova, E. (Eds). (2006) Kompleksnyy demografichnyy prohnoz Ukrayiny na period do 2050 r. [The Complex Demographic Forecast for Ukraine up to 2050] Kyiv: Ukrainian centre for social reforms [in Ukrainian].
2. Sait Institutu Demografii ta Sotsialnyh Doslidzhen NAN Ukrainy [Site of Institute of Demographic and Social Studies of NAS of Ukraine]. Retrieved from <http://www.idss.org.ua/monografii/popforecast2013.rar> [in English].
3. Libanova E. (1991). Prodlzhitelnost zhizni naseleniya [Life Expectancy of Population] Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
4. Pirozhkov S. (1992). Trudovoy potentsial v demograficheskom izmerenii [Working Potential in Demographic Measurement] Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
5. Steshenko, V. (Eds). (1999) Demografichni perspektyvy Ukrayiny do 2026 roku [Population Prospects of Ukraine up to 2026] Kyiv [in Ukrainian].
6. Libanova, E., Makarova, O., Poznyak, O., Shevchuk, P., & Shyshkin V. (1999). Demografichni perspektyvy Ukrayiny: 2000–2075 roky [Population Prospects of Ukraine: 2000–2075] Zaynyatist ta rynek pratsi – Employment and labour market, 11, 126-141 [in Ukrainian].
7. Stefanovskyy A., & Rudnytskyy, O. (2003). Prohnoz chyselnosti ta statevo-vikovooho skladu naseleण्या Ukrayiny do 2050 roku [Forecast of Number and Age Structure of Population of Ukraine up to 2050] Demografichni doslidzhennya–Demographic Research, 25, 105-115 [in Ukrainian].
8. Site of U.S. Census Bureau. Retrieved from <http://www.census.gov/population/international/data/idb/informationGateway.php> [in English].
9. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). World Population Prospects: The 2012 Revision, DVD Edition [in English].
10. Shlyub, simya ta ditorodni oriyentatsiyi v Ukraini [Marriage, Family and Reproductive Aspirations in Ukraine] (2008). Kyiv: ADEF–Ukrayina [in Ukrainian].
11. Simya ta simeyni vidnosyny v Ukraini: suchasnyy stan i tendentsiyi rozvytku [Family and Family Relationship in Ukraine: Modern Situation and Tendencies of Development] (2009). Kyiv: TOV «Osnova-Print» [in Ukrainian].
12. Trwanie Zycia w 2012 r. [Life Expectancy Tables of Poland 2012] (2013). Warszawa: GUS [in Polish].

Стаття надійшла до редакції журналу 30.01.2014

А.В. Позняк

канд. экон. наук, зав. отделом миграционных исследований ИДСИ

им. М.В. Птухи НАН Украины,

E-mail: olex_poznyak@ukr.net

П.Е. Шевчук

канд. экон. наук, вед. науч. сотруду. ИДСИ им. М.В. Птухи НАН Украины,

03032, Киев, 32, бульвар Т. Шевченко, 60

E-mail: pavlo-shevchuk@ukr.net

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ ДО 2060 ГОДА

Оценка будущего уровня рождаемости опиралась на национальные обследования детородных ориентаций населения. Показатель суммарной рождаемости исчислялся на основе взаимной увязки рождаемости реальных и условных поколений. В повозрастном профиле рождаемости учтена общеевропейская тенденция роста среднего возраста матери при рождении.

Общее оптимистическое видение будущей динамики продолжительности жизни в Украине основывается на том, что почти во всех странах мира, даже тех, которые достигли более высоких показателей продолжительности жизни, продолжается ее рост. Стандарты качества жизни распространяются из более развитых стран на менее развитые, что и приводит к росту продолжительности жизни в мире в целом. Возможно, что в Украине в последние годы произошел такой переломный момент, как в Польше в начале 1990-х и странах Балтии чуть позже, вследствие чего динамика средней ожидаемой продолжительности жизни может выйти на общеевропейскую траекторию. При современном уровне смертности в Украине наибольшие резервы повышения продолжительности жизни сосредоточены в возрасте 40–54 и 50–59 лет для мужчин и женщин соответственно. Хотя в этих возрастных группах накоплен наибольший потенциал роста, снижение смертности в них будет медленным и продлится в течение всего прогнозного периода. Зато в возрасте 30–44 лет снижение смертности может быть быстрее. Именно в младших и средних трудоспособных возрастных группах может быть достигнут больший эффект снижения смертности в уже ближайшей перспективе.

При прогнозировании тенденций миграционных процессов оцениваются будущие параметры зарегистрированной миграции, поскольку именно на них опираются расчеты численности и состава населения, которые ежегодно осуществляет Госстат Украины. Прогнозирование миграций населения включает три этапа: оценку будущих объемов прибытия и выбытия в разрезе укрупненных географических направлений; оценку перспективного распределения мигрантов по полу и возрасту; оценку количества прибывших и выбывших по году рождения. В соответствии с прогнозом, сальдо миграции населения Украины в конце 2050-х будет составлять около +50 тыс. человек в год по среднему варианту, 130–135 тыс. — по высокому и будет приближаться к нулю — по низкому варианту.

Численность населения Украины в ближайшие полвека, вероятно, сократится. Незначительный рост населения в Украине представляется возможным лишь при совпадении наиболее благоприятных вариантов по всем основным компонентам движения населения. Расчеты показывают, что наиболее вероятным является дальнейшая убыль населения в Украине — до 37,1 млн человек на начало 2060 г. В качестве верхней границы на эту дату выступает 46,7 млн человек, а нижняя граница видится на уровне 28,3 миллиона человек.

Определенно можно сказать лишь, что процесс демографического старения будет продолжаться. Рост доли пожилых людей усиливает соответствующие требования к реформированию здравоохранения. Поднятие возраста выхода на пенсию для женщин позволяет уменьшить демоэкономическую нагрузку и, на переходный период, замедлить его неотвратимый рост. Однако даже при этом условии усиление нагрузки на население в трудоспособном возрасте будет лишь отложено. Наиболее вероятным является рост демоэкономической нагрузки до 600–633 человек пенсионного возраста на тысячу человек трудоспособного возраста на начало 2060 г., хотя колебания могут быть в более широких пределах — от 446 до 855. Доля населения в трудоспособном возрасте составит около 47,7–55,3%, тогда как удельный вес лиц старше трудоспособного возраста может достигать от 24,7 до 40,8%.

Ключевые слова: демографический прогноз, рождаемость, смертность, продолжительность жизни, миграция населения, демоэкономическая нагрузка.

O. Poznyak,

Ph. D. (Economics), Head of Migration Studies Department of M. Ptoukha IDSS of NAS of Ukraine,

E-mail: olex_poznyak@ukr.net

P. Shevchuk,

Ph. D. (Economics), Research Fellow of M. Ptoukha IDSS of NAS of Ukraine,

03032, Kyiv, 32, blvd. T. Shevchenko, 60

E-mail: pavlo-shevchuk@ukr.net

POPULATION PROSPECTS OF UKRAINE UP TO 2060

Estimates of the future level of fertility were based on national surveys of reproductive aspiration of the population. Total fertility rate was calculated by iterations between age-specific fertility rates of synthetic and real cohorts. Herewith projected age-specific fertility profile takes into account a common European trend to growing in the average age of the mother at birth.

The general optimistic vision of the future dynamics of life expectancy in Ukraine is based on the fact that almost all countries, even those that have achieved higher life expectancy, continue its growth. Standards of quality of life spread from developed countries to less developed countries, which lead to an increase in life expectancy in the world at large. It is possible that in Ukraine in recent years there has been a turning point, like in Poland in the early 1990s, and the Baltic countries later, so that the dynamics of the average life expectancy can get the common European trajectory. At the present level of mortality in Ukraine the largest reserves of increasing life expectancy are concentrated in the age 40–54 and 50–59 years for males and females respectively. Although these age groups have accumulated the greatest growth potential, mortality reduction in them will be slow and will last the entire forecast period. But mortality reduction may be faster in the age range 30–44 years. It is in employable young and middle age groups where a greater effect in reducing mortality in the near term can be achieved.

Forecasting of migration trends is based on estimating the future registered migration. Prediction of migrations includes three stages: estimating future values of arrival and departure by enlarged geographical areas; estimating prospective distribution of migrants by sex and age; estimating the number of arrivals and departures by year of birth. According to the forecast, net migration in Ukraine in the late 2050s will be about 50 thousand people per year with Medium variant, 130–135 thousands – High, and close to zero –Low variant.

The population size of Ukraine in the next half-century will most likely decline. A slight increase of the population in Ukraine will be possible only under the most favorable coincidence of scenarios for all major components of population movement. Calculations show that the further decline of the population in Ukraine is most likely – to 37.1 million at the beginning of 2060. The upper limit for this date is 46.7 million people, and the lower boundary is seen at 28.3 million people.

We can only definitely say that the process of population aging will continue. Growing numbers of elderly people increases the requirements for healthcare reform. Shifting the retirement age for women will reduce the support ratio and, for the period of transition, slow down its inevitable growth. However, even under this condition, the increased burden on the working age population will only postponed. The growth of support ratio to 600–633 people older working age per thousand people of working age at the beginning of 2060 is most likely, although fluctuations may be within a wider range – from 446 to 855. Proportion of population of working age will be about 47.7–55.3%, while the proportion of persons of retirement age may reach from 24.7 to 40.8%.

Key words: population forecast, fertility, mortality, life expectancy, population migration, support ratio.